

Psykiatriens historie hos Michel Foucault

Svein Atle Skålevåg

Galskapens historie av Michel Foucault har blitt lest som den mørke historien om hvordan renessansens burleske frittgående galskap ble sperret inne og lagt i lenker i eneveldets allmennhospital gjennom en storslått renovasjonsoperasjon, og hvordan denne innesperringen ved inngangen til 1800-tallet tilsynelatende ble opphevet, bare for å lenkes igjen i en ny "moralisk innesperring". Slik den har blitt lest, om ikke slik den ble skrevet, har dette vært ei bok om anstaltenes fengselsaktige makt, en tese som passet godt, altfor godt, med antipsykiatrien slik denne framstod i tida post-Galskapens historie. Men galskapens historie er ikke identisk med psykiatriens historie. Bare helt på tampen av denne boka kommer Foucault inn på et emne som har stått sentralt i psykiatrihistorien, *Asylets fødsel*, (del III, kap. IV), og da bare via Philippe Pinel og William Tuke, som kanskje best kan karakteriseres som protopsykiatere (iallfall karakteriserer Foucault dem slik).¹ I denne historien – om psykiatriens "mulighetsbetingelser" – var det ikke plass for noe annet enn en rent negativ rolle for psykiatrien, som en instans som på 1800-tallet forviste galskapen til taushetens rike.

Colin Gordon har demonstrert i hvilken grad resepsjonen av Foucaults bok om galskapens historie i den engelskspråklige verden var preget av det faktum at det var en sterkt forkortet versjon av boka som ble oversatt til engelsk.² På tross av at *Galskapens historie* har vært Foucaults kanskje mest kjente tittel, har den vært hans minst kjente bok. Gordon viser hvor store deler av Foucaults tenkning omkring galskapen som har vært ganske ukjent for det store publikum utenfor Frankrike, og dette inntrykket har blitt forsterket av ny-oversettelser av *Histoire de la folie* som har kommet de siste årene. Men Gordons innsats for en re-evaluering av galskapens betydning for Foucaults verk kan med fordel videreføres ved å ta i betraktning større deler av forfatterskapet og av Foucaults karriere. Utgangspunktet mitt er todelt: for det første en antagelse om at Foucault har betydd mindre for psykiatrihistorien enn alminnelig antatt.

For det andre at psykiatrihistorien har betydd mer for Foucault enn det som er alminnelig anerkjent. Dette siste kommer særlig fram om vi leser en annen del av Foucaults verk som først nylig er publisert, nemlig forelesningene fra *Collège de France*. Disse forelesningene viser hvor sentralt Foucaults lesninger i psykiatriens historie stod i den andre vesentlige vendingen i forfatterskapet, da Foucault vendte seg fra arkeologien mot genealogien. Mange av de berømte foucauldianske ideene springer ut av refleksjoner rundt og kan ses som forsøk på å gi mening til denne historien. Disse tidligere upubliserte tekstene bidrar alle til å sette psykiatriens historie og dens relasjon til Foucaults forfatterskap i et nytt lys. I denne artikkelen vil jeg først se på hvordan psykiatrihistorien plasserer seg i Foucaults forfatterskap, for så å se nærmere på framstillingen av psykiatrihistorien i forelesningsrekken *Le pouvoir psychiatrique* og hvordan denne analysen henger sammen med et overordnet tema i Foucaults sene forfatterskap, nemlig forholdet mellom lov og disiplin.

Som filosofistudent på 1950-tallet var Foucault interessert i psykopatologi, han fulgte bl. a. pasientdemonstrasjoner på det psykiatriske sykehuset Sainte Anne i Paris og hadde visstnok et ønske om å gjøre dette til en karrierevei.³ Foucaults første bok, *Maladie mentale et psychologie* (1954, *Sindssygdом og psykologi*) inneholdt en slags klinikknær fenomenologisk analyse av sinnssykdом, men også en destillert versjon av den historiske analysen som han i sterkt utvidet utgave kom til å ta doktorgraden på i 1961, da under tittelen *Histoire de la folie à l'âge classique* (*Galskapens historie i klassisismens tid*). Her stiller Foucault innledningsvis to spørsmål: "1) under hvilke betingelser kan man tale om sykdom indenfor psykologien? 2) Hvilke forbindelseslinjer kan man opstille mellom de forhold, der hører ind under den psykologiske patologi, og de forhold, der hører ind under den somatiske patologi?"⁴ Selv om Foucaults psykiatritenking endret seg radikalt ikke én, men to ganger etter utgivelsen av denne unnselige boka, så kan disse spørsmålene ses som en vedvarende problemstilling i arbeidet med psykiatrien.

Histoire de la folie bygget direkte på den tidligere boka, men samtidig representerer den også et (det første) radikalt brudd med det som i 1954 tross alt kunne fremstå som en bok skrevet på innsiden av psykologien og et uttrykk for et ønske om å si hva galskapen var. Og det som i 1954 var et kort skissemessig kapittel om galskapens historie fra renessansen til det nittende århundre (kap. 5), var i 1961 blitt til en rik og massiv 600 siders historisk avhandling om kulturelle erfaringer og galskapens mangfoldige representasjoner.

Etter å ha skrevet denne boka ser Foucault ut til å ha forlatt psykiatrianalysene for å konsentrere seg om studier av medisin og vitenskapene om mennesket mer generelt, og det var med disse ("arkeologiske") studiene, med sitt nære slektskap til strukturalismen, at Foucault gjorde seg et navn og ble en stjerne på den akademiske himmelen i Frankrike. Studiene av humanvi-

tenskapene forholdt seg til den tidligere interessen for psykopatologi ved at studien av galskapen kan sies å ha henledet oppmerksomheten mot det gamle epistemologiske spørsmålet om hvordan en vitenskap om mennesket kan være mulig.⁵ Da Foucault tiltrådte stillingen som professor ved *Collège de France* i 1970 tok han imidlertid opp igjen studiene av psykiatrien. Tildelingen av det prestisjefulle professoratet var en viktig begivenhet i Foucaults akademiske karriere, men dette tidspunktet representerer også en faglig reorientering, ettersom det faller sammen med forskyvningen fra den arkeologiske til den genealogiske Foucault.⁶ Begivenhetene i 1968 hadde medført en oppblomstring av radikal politisk aktivisme (Foucault var en kort periode leder for det filosofiske institutt ved reformuniversitetet Vincennes, som ble opprettet i kjølvannet av opptøyene i -68), og innenfor psykiatrien hadde en tilsvarende anti-autoritær bevegelse gitt utslag i antipsykiatrien. Begge disse tendensene utgjør viktige kontekster for den forskyvningen i Foucaults tenkning som tok som et av sine utgangspunkt en nytenkning av psykiatriens historie. Denne forskyvningen er mye sitert av kommentatorer av Foucaults verk, å det er verdt og merke seg at i Foucaults egne tekster framstår dette kanskje aldri som mer av et brudd enn når han i en forelesning om psykiatri kommenterer og reflekterer over *Galskapens historie*.⁷

Som professor ved *Collège de France* var Foucault pålagt å gi ett kurs (å ca 12 forelesninger) per akademisk år. Disse kursene, hvis manuskripter har vært under utgivelse siden 1997, har blitt karakterisert som "filosofens verksted", og gir et interessant bilde både av Foucaults arbeidsmåte og av tematiske forbindelser gjennom forfatterskapet. På tross av at flertallet av disse kursene nå foreligger i bokform, er det verdt å merke seg at de aldri var tenkt for publisering; det er ikke snakk om "upubliserte verk" som ikke var helt ferdige (slik det siste bind av *Seksualitetens historie* var det ved Foucaults død), men om en helt annen type tekster, der filosofen fremstår som friere, ofte krassere og der ulike hypoteser og forskningsprogram kastes på tilhørerne (nå: leserne). I to av de tretten årene Foucault ga kurs ved *Collège de France* var disse kursene viet psykiatriens historie på en mer eksplisitt måte enn vi finner i de publiserte bøkene (ett kurs om "psykiatriens makt" og ett om rettspsykiatri). I tillegg til forelesningene, som trakk et stort publikum,⁸ holdt Foucault disse årene også et seminar i mindre format. Dette seminaret gav anledning til å samle et mindre antall studenter rundt det konkrete arbeidet med historiske kilder, i det som vel var det egentlige verkstedet bak forelesningene. Fra de publiserte resymeene fra kursene framgår det at rettspsykiatriske erklæringer utgjorde det viktigste kildematerialet for dette arbeidet i de fem akademiske årene fra 1970/71 til 1975/76.⁹ Fra dette kollektive arbeidet stammer boka om Pierre Rivière, som ble utgitt 1973.¹⁰ Men arbeidet med de psykiatriske tekstene må også oppfattes som vesentlig grunnarbeide for de to sentrale bøkene Foucault skrev i denne perioden og

som har hatt avgjørende betydning for hans ettermæle, nemlig *Overvåkning og straff* og *Seksualitetens historie* (bind 1, 1976).¹¹ Bøkene om det disiplinære samfunnet og om seksualiteten springer på sett og vis ut fra en refleksjon som startet i det veldig konkrete arbeidet med de rettspsykiatriske erklæringene. Vi aner en arbeidsprosess som består av tre 'lag': i bunnen ligger seminarene, som arbeidet kollektivt og kildenært. Dernest forelesningene på *Collège de France*, der filosofen arbeidet hypotesegenererende og eksplorerende. Og på toppen de publiserte arbeidene der refleksjonene og (noen av) hypotesene var omgjort til verk som i dag regnes som klassiske.

Analysen av psykiatrien stod altså helt sentralt i to avgjørende omdreiningssfaser av forfatterskapet: først i arbeidet med doktorgraden rundt 1960, med vending fra psykologien og mot historien, og så, et tiår senere, i den nyorienteringen fra arkeologi til genealogi som falt sammen med professoratet på *Collège de France*. Det er på denne måten at psykiatrien står i en særstilling blant de historiske fenomener som Foucault var opptatt av. Særlig kan vi spore denne betydningen ved å se nærmere på utviklingen av en ny maktanalyse, kanskje *det* temaet i hans sene forfatterskap som har hatt størst betydning i ettertid.

Den psykiatriske makten

Forelesningsrekken om den psykiatriske makten, fra 1973/74, presenterer seg først som en nytenkning av den historiske begivenhet som på sett og vis var endestasjonen for *Galskapens historie*, nemlig asyls og psykiatriens fødsel.¹² Denne historiske hendelsen, der en vitenskapelig diskurs knyttes til en institusjonell praksis, beskrives med et vokabular som skiller seg fra det som ble anvendt i 1961. I stedet for "vold", vil Foucault nå snakke om "maktens mikrofysikk", heller enn "institusjon" vil han snakke om "taktikker", heller enn "familie" om "strategier". Foucault betegner selv dette terminologiske skiftet som et skifte fra et psykososialogisk til et pseudomilitært vokabular. Vi ser at dette hamskiftet særlig referer seg til begreper som har vært så kjære for antipsykiatrisk influerte lesere ("makt" og "institusjon").

Først og fremst har vi altså å gjøre med et språklig og terminologisk hamskifte. Men vi har også å gjøre med en perspektivforskyvning. Det kan være av interesse å se nærmere på hvordan emnet for forelesningene, psykiatrien, etableres som et problem for analysen. I den innledende posisjoneringen identifiserer Foucault tre aspekter eller nivåer av psykiatrien: vitensaspektet, institusjonsaspektet og maktaspektet. Psykiatri er en bestemt teoretisk praksis (viten), og en bestemt institusjonell praksis, og Foucault er langt fra den første som påviser at de to aspektene, i det minste på 1800-tallet, har hatt liten forbindelse med hverandre. Denne avstanden skaper et forklaringsbehov

for psykiatrihistorikeren. Men i motsetning til så mange andre psykiatrihistorikere, så ser ikke Foucault denne diskrepansen som et uttrykk for de psykiatriske teoriens utilstrekkelighet, og heller ikke som et uttrykk for at psykiatrisk teori bare er en ideologi – snarere anser han disse to aspektene som autonome diskursive sfærer.

I tillegg tilfører Foucault altså den psykiatriske makten som et tredje aspekt i det psykiatriske triangel. Dette har heller ikke vært fremmed for andre analyser av psykiatrien. Ikke minst var de første psykiaterne (de første tiår av 1800-tallet) opptatt av at de utøvet en makt, og at denne makten var en ressurs. Men det som kanskje er originalt hos Foucault er at han flytter dette maktaspektet inn i sentrum av analysen for å se hvordan institusjonsaspektet og kunnskapsaspektet da vil framstå.

Ulike perspektiver på psykiatrihistorien karakteriseres av at de legger vekt på ulike sider av denne treenigheten, mener Foucault. Foucault identifiserer tre perspektiver i tråd med denne innledende beskrivelsen av emnet: Det psykiatriske perspektivet har tradisjonelt lagt vekt på psykiatrien som vitenskap. Vitenskapsaspektet legges videre til grunn for måten det psykiatriske perspektivet ser på psykiatriens historie. Fra pretensjonene om å være en sann diskurs avledes nødvendigheten av en asylinstitusjon og en viss medisinsk makt. Hos de første psykiaterne, tidlig på 1800-tallet, var makt en opplagt del av medisinen, og en bevissthet om nødvendigheten av å anvende makt preger tekstene til de moralske behandlerne. Foucault viser dette gjennom en lesning av en spesifikk behandlingshistorie fra den franske psykiateren Leuret (ca 1840), et sentralt navn innenfor den moralske behandlingen.¹³ Det som karakteriserer dette perspektivet er imidlertid at makten anses som en avledet størrelse, og at den baserer seg på det faktum at psykiatrien er en sannhetsdiskurs (eller vitenskapelig diskurs).

Foucault setter dette perspektivet opp mot en bestemt tradisjon for institusjonskritikk som utviklet seg fra 1930-årene. Dette perspektivet, som kan betraktes som en forløper for antipsykiatrien fra 1960-årene, tok utgangspunkt i de psykiatriske institusjonene og i en kritikk av disse, for å synliggjøre volden i den psykiatriske makten som utøvedes innenfor disse institusjonene og de feilaktige oppfattelsene som helt fra starten forstyrret denne sannhetsdiskursen.¹⁴

Disse to tradisjonene, som vi kan mene å finne igjen i psykiatriens historiografi, i form av henholdsvis den internalistiske og den eksternalistiske historieskrivningen (skjønt Foucault i denne sammenhengen ikke refererer til noen historikere), blir ikke eksplisitt kritisert av Foucault. Han nøyer seg med å presisere at hans prosjekt er et annet, at han ønsker å formulere et tredje perspektiv, der den psykiatriske makten er i forgrunnen, for å se hvordan institusjonene og betingelsene for en sann diskurs kan avledes av denne.¹⁵

En konsekvens av at den psykiatriske makten nå flyttes i sentrum av analysen av psykiatrien er at selve fortellingen konstrueres litt forskjellig. Den nye analysen tar ikke ganske slutt punktet i *Galskapens historier* som sitt utgangspunkt. I stedet for å presentere en fortsettelse iscenesetter Foucault en forskyvning. Der *Galskapens historie* munnet ut i en analyse av asyllets fødsel tar *Le Pouvoir psychiatrique* utgangspunkt i behandlingen av den gale kong George III i 1788. I en dramatisk konfrontasjon, på en tid da hodene satt løst på mer enn én europeisk monark, ble den eneveldige kongen strippet for all sin makt og alle sine maktsymboler, og bokstavelig talt lagt i bakken og satt i tvangstrøye av en grå, ansiktsløs multitude av behandlere.¹⁶ Denne behandlingen, som ble så berømt, og blant annet også ble referert og kommentert av Pinel, fant sted før de psykiatriske institusjonene ble opprettet og helt uavhengig av enhver vitenskapelig diskurs. (Francis Willis, som var ansvarlig for behandlingen, var prest og lege, som drev en privat institusjon for sinnssyke, uten forbindelse med den akademiske medisinen.) Denne konkrete situasjonen – formidlet gjennom Pinels nær samtidige gjenfortelling fra 1801 – blir Foucaults historiske nullpunkt, valgt på bekostning av den mer opplagte situasjonen med Pinel og de gales lenker, som spilte en viktig rolle i *Galskapens historie*. Den eneveldige kongen må underkaste seg en makt som er anonym (representert ved doktorens anonyme hjelpere), ikke på grunn av doktorens kunnskap om sinnssykdom, men på grunnlag av hans personlige autoritet. I Willis' egen beskrivelse av denne kuren påberopte han seg heller ikke noen teoretisk viten, men knytter sin suksess til en vellykket utøvelse av absolutt myndighet. Hendelsen blir stående som et sjeldent tilfelle av psykiatrisk makt i en "ren form". I tillegg representerer hendelsen (eller 'scenen') et sjeldent øyeblikk der de to tidligere skisserte maktformene konfronteres direkte med hverandre, fordi den eneveldige kong George III, den personifiserte suverenitetsmakten, her blir underlagt disiplinmakten i skikkelsen til Willis' tjenere.

Historien om Willis' behandling av den gale kongen har flere fordeler i denne sammenheng fremfor historien om Pinel. Først og fremst at den foregår utenfor institusjonen og dermed hjelper oss til å tenke den psykiatriske makt som en distinkt størrelse fra den psykiatriske institusjon. For det andre skiller historien med Willis og George seg fra Pinel-myten ved at legen her spiller en så anonym rolle. Det er legens ansiktsløse hjelpere som står for den rent fysiske inngripen overfor den eneveldige kongen, og dermed kommer til å kroppsliggjøre et sentralt aspekt ved den disiplinære makten.¹⁷ For det tredje gir historien om Willis og kongen ikke noen plass til den medisinske kunnskapen. Behandlingshistorien frembyr seg overhodet ikke som kunnskapsbasert. Dermed blir historien viktig fordi vi her finner den psykiatriske makt løsrevet fra institusjonen og sannhetsdiskursen som den straks kom til å bli sammenfiltret med. Her finner vi i "ren form" en side av

psykiatriens fundament som ofte blir usynlig fordi den er blandet opp med institusjonelle og epistemologiske forhold. I historien om Willis og kongen fremstår psykiatrien, ennå før den har blitt psykiatri, som makt. Makten blir primær i forhold til kunnskapen.

Historien om George III's galskap *demonstrerer* ikke hvordan suverenitetens makrofysikk transformeres til den disiplinære maktens mikrofysikk; den er ikke noe bevis, men den er en hjelp eller en invitasjon til å konseptualisere en slik makttransformasjon. Historien om George III er ment å vise at 1800-tallets psykiatri ikke tar sitt utgangspunkt i noen spesiell formulert teori, eller noen institusjonell organisasjon, men i en særegen "manipulatorisk teknikk", eller et særegent maktforhold som var en nødvendig forutsetning for den "mentalortopedi" som skulle resultere i en kur.

I analysen av psykiatriens makt tar Foucault utgangspunkt i en rekke paradokser i den tidlige psykiatrien som har blitt påpekt av mange andre historikere, både før og senere. For eksempel den store avstanden som fantes mellom sykdommenes orden og institusjonens orden i de første asylene. De psykiatriske pionerene insisterte på å knytte de psykiatriske institusjonene til medisinen, bl. a. ved å kreve at de måtte ledes av leger. Samtidig hadde den praksisen som fant sted lite med den medisinske teoretiseringen å gjøre. Det ordensregimet som regjerte i asylet, opererte ut fra en helt annen systematikk enn de nosologiske systemene. For Foucault blir denne distansen et tegn på at det ikke var slik det psykiatriske perspektivet har hevdet, at den psykiatriske sannhetsproduksjonen var fundamentet for den psykiatriske terapien. Tvert imot mener Foucault å vise gjennom en lesning av behandlingspraksis i den moralske behandlingen at det var den psykiatriske makten som var fundamentet for terapien.

Den nye tidsavgrensningen Foucault opererer innenfor i forelesningsrekken om psykiatriens makt, som bare så vidt overlapper med *Galskapens historie*, gjør at psykiatriens historie nå inndeles på en helt ny måte. I motsetning til i *Histoire de la folie*, der Pinel ble stående som eneste representant for den psykiatrien som fødtes med 1800-tallet og derfor som representant for *hele* psykiatrien, presenterer Foucault nå en ny inndeling av 1800-tallets psykiatrihistorie, som grovt sett består av fire faser. Pinels løsen av lenkene blir nå ikke innvarslingen av noe nytt, i stedet plasseres Pinel i forlengelse, som en slags kulminasjon, av en medisinsk tradisjon. I denne tradisjonen ses galskapen primært som en rekke villfarelser eller feiltakelser (intellektualistisk syn på galskapen). Medisinens svar på dette, noe som demonstreres gjennom en rekke case-historier, er ikke å snakke den gale til rette, men snarere å snakke ham/henne etter munnen. Proto-psykiateren spiller på denne måten ut den gales vrangforestillinger i et slags terapeutisk teater (dette er også berørt i *Galskapens historie*) som har som sitt endepunkt at vrangforestillingene forsvinner.

Eksempel: én lider av den vrangforestilling at han blir forfulgt av rettsvesenet. Terapeuten iscenesetter en rettssak, som for så vidt bekrefter vrangforestillingen samtidig som den blir gjort overflødig. Denne leken med virkeligheten gjøres av Foucault til kjennemerke på denne proto-psykiatrien.

Denne (proto)psykiatrien fortrenses i sin tur av en psykiatri som konseptualiserer galskapen i forhold til "normal atferd" (altså ikke lenger i forhold til "feil" eller "vrang" forestilling). Aksent sannhet-feil-bevissthet erstattes av aksent lidenskap-vilje-frihet. Denne forskyvingen faller sammen med interneringens øyeblikk. I tråd med denne oppfatningen av galskapen blir asyl et sted for å avsløre den uforstyrrede (naturlige) sannheten, slik det somatiske sykehuset skulle i den samme perioden (jf *Klinikkens fødsel*), men et sted for konfrontasjon mellom en pervertert pasjon og en steil vilje. Her finner vi naturligvis en forklaring på den vekt som under hele den første del av 1800-tallet ble tillagt psykiaterens (asyldirektørens) personlige egenskaper.¹⁸

I denne perioden (fra ca 1830) begynner psykiatrien å oppfatte seg som den eneste rettmessige besitter av sannheten, og den tidligere "forhandlingen" om sannheten blir overflødig. Det som skjer, med Foucaults ord, er at psykiateren "går over til virkeligheten", han blir en "agent for intensivering av virkelighetens makt".¹⁹ Det som analyseres her er den funksjon som "virkeligheten" har i den psykiatriske praksis. I den psykiatriske teori i den samme periode ser Foucault to tendenser: den nosologiske og den anatomo-patologiske viten (som er knyttet til etiologien). Disse diskursene har imidlertid ingen annen forbindelse med praksis enn at de legitimerer den, de er nærmest symbolske garantister for den virkeligheten som psykiateren nyttiggjorde seg i praksis. Dette blir den andre fasen i den historien som beskrives i *Pouvoir psychiatrique*.

En tredje fase knyttes til Jean-Martin Charcot og etter hvert Sigmund Freud.²⁰ Erfaringen med hysteriet på Salpêtrière (og kanskje særlig det som skjer etter Charcots død) blir epokegjørende fordi det der viser seg at galskapen gjør et mottrekk mot psykiatrien. I Salpêtrière produserer pasientene de symptomer legen har beskrevet. I psykoanalysen blir det slik at psykiateren blir nødt til å snakke med pasienten for å finne sannheten.

"Charcot" blir hos Foucault stående som en betegnelse på et bestemt kritisk øyeblikk i psykiatrihistorien. Navnet blir knyttet til en "krise", en fullendelse, men også en ny start – en kollaps, men også en ny spire. Og med Charcots død innledes en ny æra. Etter Charcot inntrådte avpsykiatiseringen av psykiatrien (som ikke er det samme som en avmedikalisering, fordi avpsykiatiseringen snarere karakteriseres av en "overmedikalisering").²¹ Denne knyttes til de to navnene Babinski og Freud.²² Den første gikk inn for en strengt objektiv beskrivelse, renset for de effektene som produsertes av lege-pasientforholdet (og la dermed grunnlaget for en beskrivelse av sinnssykdom som var nevro-

logisk). Psykokirurgi og psykofarmakologi, disse to store nydanningene i det tjuende århundre er for Foucault Babinskis sanne etterkommere. Freud gikk inn for å intensivere det produktive aspektet av lege-pasientforholdet. Asylet erstattes av divanen. Antipsykiatrien motsetter seg begge disse formene for depsykiatisering.

I forelesningsrekken *Le pouvoir psychiatrique* viser Foucault hvordan makt kan være et fruktbart begrep å ta utgangspunkt i for å forstå psykiatriens historie, og hvordan det kan bidra til å gi mening til en del paradokser som mange historikere har pekt på, men få har trengt særlig langt inn i, så som avstanden mellom teoretiske og praktiske klassifikasjonssystemer, den moralske behandlingens manglende medisinske profil, med mer. Men i tillegg til at forelesningene viser historikeren Foucault i arbeid og gir interessante konkrete analyser av viktige episoder ('scener') i psykiatriens historie, demonstrerer de også hvordan et empirisk arbeid ligger til grunn for 'teoretikeren' Foucault. Særlig får vi her innblikk i hvordan et sentralt begrepspar hos den sene Foucault blir til, nemlig lov-disiplin. Dette begrepsparet former langt på vei forfatterskapet til den sene Foucault, genealogen Foucault, slik vi kjenner ham fra *Overvåkning og straff* og *Seksualitetens historie*. Men langt på vei springer begrepsparet ut fra refleksjonene over psykiatriens historie.

Lov og disiplin

Den første perioden av forfatterskapet var Foucault først og fremst opptatt av sannhetsproduserende (vitenskapelige) diskurser. *Klinikkens fødsel* (1963), *Tingenes orden* (1966) og *Kunnskapens arkeologi* (1969) var preget av en epistemologisk problematikk: det var de ulike vitenskapenes historiske betingelser for å snakke sant som stod sentralt.²³ Makt var imidlertid ikke en sentral forutsetning for disse diskursenes sannhetsproduksjon. Først med *Overvåkning og straff* (1975) ble makt det sentrale begrepet i forfatterskapet. Det betyr ikke at sannhetsproblematikken forsvant. Tvert imot. Det var på dette stadiet at de to begrepene ble koblet sammen til nydanningen *savoir/pouvoir* (power/knowledge, makt/kunnskap).²⁴ Fra 1970 framstår forfatterskapet primært som en maktanalyse, der oppmerksomheten særlig er vendt mot konstruksjonen av subjektet/individet i det moderne samfunnet. Tesen om at individet var en moderne oppfinnelse var allerede blitt framsatt i *Tingenes orden*, men på 1970-tallet ble denne tesen støttet opp av analyser som ga større rom for en sosial praksis.²⁵ Individet ble nå innskrevet i maktens historie.

Et sentralt anliggende i den foucauldianske maktanalysen er å søke etter å nyansere vår forståelse av makt, og å vise hvordan makten er et begrep i bevegelse i historien. Et premiss for analysen er at en konvensjonell forståelse av makt i mange tilfeller viser seg hemmende i forhold til å forstå makten i det

moderne samfunnet, den skygger for de stedene hvor den moderne makten er å finne. Maktanalysen tar dermed form av en vedvarende raffinering av maktbegrepet i møtet med den historiske materien for å forstå maktens ulike former.

Et hovedresultat av den begrepsmessige raffineringprosessen som Foucault gjennomfører, i *møtet med historien*, er en identifisering av to hovedformer for makt.²⁶ Den ene makten representeres av den eneveldige kongen, men også av rettsapparatet. Denne makten opererer på basis av en dikotomi, den skiller rett fra galt og straffer for å statuere et eksempel. Den er reaktiv og blind for individet som fru Justitia – den er ikke-individualiserende. Mot denne makten, som en begrepsmessig motsetning, står en makt som virker mer subtilt, som går tettere på subjektet, som er proaktiv (forebyggende) og som vurderer i henhold til en norm. Normen skiller seg fra loven (regelen) ved at den etablerer et kontinuum fra det normale til det abnorme (i kontrast til lovens dikotomisk skille). Denne andre makten knytter an til undersåttens kropp, den dirigerer kroppen og den tilskriver den en subjektivitet. De to maktformene går under mange navn (særlig har den første maktformen flere navn: lov, rett, suverenitet), og de antar mange skikkelser.

Ett anskueliggjørende eksempel på hva det er snakk om er kontrasten mellom pest og spedalskhet. Denne historiske dikotomien er til stede allerede i *Galskapens historie* (1961), og Foucault vender flere ganger tilbake til den (for eksempel *Overvåkning og straff*).²⁷ Pest har i moderne samfunn i Vesten blitt møtt med overvåkning. I en by angrepet av pest ble det sosiale rommet delt opp, kontrollert og overvåket. Spedalskhet har på sin side blitt møtt med eksklusjon: de spedalske ble strengt henvist utenfor bymurene eller innenfor spesielle sykehus (lasarus- eller st.jørgenshospitaller). I de spedalskes rom var det ingen overvåkning, ingen oppdeling av rommet; orden ble gjenopprettet gjennom eksklusjonshandlingen og ikke i de rommene de ble henvist til. Dikotomien spedalskhet og pest får en slags symbolsk betydning hos Foucault – den kommer til å representere to maktmekanismer: på den ene side eksklusjonsmekanismen, der 'den andre' stenges ute i mørket, og på den andre siden inklusjonsmekanismen, der 'den andre' bringes inn i lyset. De to mekanismene (dispositivene) representerer ulike former for makt, men en kan vanskelig si at den ene av disse mekanismene skulle involvere *mer* makt enn den andre.²⁸ Spørsmålet om mer eller mindre makt, som har vist seg å være stadig tilbakevendende i kommentarlitteraturen baserer seg tilsynelatende på en vranglesning, idet man har hatt vanskelig for å se at det sentrale anliggende er å identifisere kvalitative, ikke kvantitative, nyanser i makten. Et grunnleggende siktemål for den analysen Foucault presenterer, er å raffinere det begrepsapparatet vi har for å snakke om og tenke makt, slik at vi får øye på ulike former for makt, uten å kjøre oss fast i problemet om mengde av makt.

De to dispositivene som her har blitt knyttet til samfunnets møte med pest og spedalskhet kan knyttes til den tidligere skisserte motsetningen mellom lov og disiplin. Loven opererer innenfor det rommet som ble konstituert av Vestens erfaring med spedalskhet, mens disiplinmakten konstitueres av Vestens erfaring med pest. Vi skimter altså en todeling, ikke mellom pest og kolera, men mellom pest og spedalskhet – der kunnskap, disiplin og norm står på pestens side, og makt, lov og suverenitet står på spedalskhetens side. Spedalskhet og pest blir i denne historien en slags metaforer, men med en reell eksistens. Eller de kan ses som uttrykk på historiens overflate av strukturer som rører seg i dypet. Og som i munnhellet er det ikke så lett å vite hva som er å foretrekke: å være pestbefengt eller spedalsk.

De to maktformene kan også knyttes til hvert sitt sosiale apparat, idet rettsapparatet blir den bærende strukturen for en suveren makt, mens fengsel, disiplin, skole, etc blir bærere av den disiplinære makten. Disse siste institusjonene blir åsteder for subjektets (undersåttens) møte med makten – det stedet der makten griper inn i subjektets kropp i en veldig bokstavelig forstand. Og de blir steder der normen fødes, som en regulerende instans.

De to hovedformene for makt blir et hovedtema når Foucault trekker lange linjer i historien. Gjennom analyser av rekken av disiplinære institusjoner (fengsel, skole, militæret) skisseres en historisk utvikling, der vi beveger oss fra en situasjon der *loven*, eller suverenitetsmakten, er den dominerende makten, til at *disiplinen* blir den dominerende makten. Slik definerer disse maktformene en historisk kronologi.

Analysen av makt i den vestlige kulturen tar sitt utgangspunkt i en juridisk-monarkisk maktkonstellasjon som særlig var dominerende under eneveldet. Eneveldet har ofte blitt forstått som motsatsen til rettsstaten, som om loven var noe fremmed for suverenitetsmakten. Men for Foucault er ikke det absolutte monarki karakterisert av at det hevet seg over retten, men tvert imot av at det brukte retten til å bygge opp sin makt ("de vestlige monarkiene ble bygget opp som rettssystemer"). Det var under eneveldet at juss og rett ble institusjonalisert. Retten var på ingen måte fremmed for suvereniteten; den var tvert imot det absolutte monarkiets måte å gjøre seg akseptabel på. Den juridisk-monarkiske konstellasjonen betegner en maktsituasjon der subjektene gjerne ble behandlet og straffet på bestialske vis, men der det som ble behandlet/straffet snarere var en sosial funksjon enn et subjekt. Om straffen (og behandlingen av de gale) frembrakte pine, så var denne pinen tiltenkt en sosial funksjon, og ikke en regulering av individet.

Fra slutten av 1700-tallet og i tiltakende grad utover på 1800-tallet framkom en kritikk av eneveldet som overtok det juridiske språket. Det var disse regimekritikerne som gjorde eneveldet til noe annet enn et rettssystem, blant annet ved hjelp av maktfordelingstesen. Den diskursen som tok form i denne

perioden har hatt konsekvenser fordi den har satt grenser for hvordan vi tenker om makt: "forestillingen av makt har blitt fanget i dette systemet."²⁹ Den har resultert i at vi har et bilde av makten som ikke er adekvat i forhold til en ny situasjon: det juridiske (loven/retten) kan vel ha vært adekvat som bilde på makten i en tidligere tid, men den er "fullstendig heterogen i forhold til de nye maktprosedyrene [...] som ikke fungerer i henhold til [...] loven, men i henhold til normaliseringen [...]".³⁰ Gjennom disse formuleringene blir det klart at det her ikke bare handler om historie, slik det var, men også om konseptualisering av samfunnet. Vår tids diskusjoner om makt henger fast i en inadekvat maktmodell, der retten framstår som det fremste bildet (koden) på makt. Som en alternativ modell til makten i vårt samfunn skisserer Foucault en modell med biologiske metaforer. Hvis retten slik er suverenitetens representasjonsform, så er biologien formen til den disiplinære makten (den kalles også biomakten, og beskrives med en rekke biologiske metaforer, som "den kapillære makten", eller "den synaptiske kontakten mellom kropper og makt."³¹)

Det foucauldianske skyggespillet med representasjoner og realiteter kan synes labyrintisk (hva er egentlig modeller og hva er realiteter her?), men det viktige poenget er kanskje metodisk: 'makt' i en periode, under ett politisk regime, kontrasteres med 'makt' i en annen periode – og denne kontrasteringen utvider i seg selv rommet for å tenke makt.

Disiplinærmakt og suverenitetsmakt står som vi har sett i begrepsmessig motsetning til hverandre. De står også i et kronologisk forhold til hverandre, idet disiplinærmakten på et visst tidspunkt i historien for Foucault fortrenger suverenitetsmakten.³² Men forholdet mellom dem blir mer komplisert enn det som framgår av en slik enkel kronologi. "Jeg hevder ikke at loven utviskes eller at rettsinstitusjonene er i ferd med å forsvinne, men at loven i økende grad fungerer som en norm og at den juridiske institusjonen blir stadig mer integrert i et kontinuum av innretninger (medisin, administrasjon osv) som framfor alt har regulerende funksjoner."³³ Det som skjer i transformasjonen er ikke at et regime erstattes av et annet, at lov erstattes av disiplin, men at lov og disiplin smelter sammen. Foucault ender opp med å frikoble "det medisinske" fra medisinen og "det juridiske" fra juss.

Etter Foucaults beskrivelse begynte de to dispositivene å gripe inn i hverandre fra det attende århundret. Suverenitetsmakten og disiplinærmakten smeltet dels sammen, og dels fortsatte de å eksistere side ved side i et komplisert samspill. I møtepunktet oppstod det helt nye makthybrider, nye dispositive som resultater av maktens metamorfose. Det moderne fengselet (slik det er beskrevet i *Overvåkning og straff*) er det mest slående eksemplet på hvordan lovens ekskluderende praksis ble kombinert med disiplinens inkluderende praksis ved å henvise 'den andre' til overvåkningens evige lys. Psykiatri blir et annet interessant tilfelle av denne sammengripingen, og den psykiatriske

makten blir en veldig interessant 'crossover'-makt, idet den kombinerer lovens eksklusjon med disiplinens normering. Særlig blir dette tydelig når det gjelder rettspsykiatrien.³⁴

På overflaten har vi altså en situasjon der suverenitetsmakten går forut for disiplinmakten, men når vi ser nærmere etter ser det ut for at makten alltid har hatt en blandet karakter, at blandingsforholdet aldri er stabilt, men at det ut fra dette komplekset likevel kan skilles ut noen begrepsmessige motsetninger som kan være fruktbare for den historiske analysen. Særlig er det, slik jeg ser det, distinksjonen mellom 'apparat' og makt som kan vise seg fruktbart. For maktanalytikeren blir det avgjørende ikke å bestemme styrkeforholdet mellom juridiske og disiplinære institusjoner, men å bestemme det juridiske og det (her) medisinske element i de juridiko-disiplinære institusjoner.

Summary

History of psychiatry and the work of Foucault

Since the 1960s, Foucault's name has been a compulsory part of every piece of psychiatric historiography – sometimes mentioned with reverence, often with criticism. It is in particular when one is to sketch the history of this historiography that the name of Foucault seems to be inevitable. However, the psychiatric histories rarely offer any nuanced reading of Foucault's readings in the history of psychiatry. Furthermore, as Colin Gordon has demonstrated, Foucault's book on madness has been largely an unknown book outside a French speaking audience, due to the dramatically abridged version that has been the only one available in English. Foucault's work on the history of psychiatry has hence strangely been one of mandatory mention and a little known work for historians of psychiatry. And on the other hand, among philosophers and other scholars whose primary interest lies in the work of Foucault as a philosopher, insufficient attention has been paid to the importance that concrete and detailed readings in the history of psychiatry had for the development of Foucault's work.

The last years have seen several publications that may alter our perception of the significance of the history of psychiatry for the work of the philosopher. Firstly, as Gordon's plea for an unabridged translation of *Histoire de la folie* was finally met in 2005, and two years after a translation appeared in Danish. Secondly, there are Foucault's courses from his *Collège de France* years, still in the process of multi volume publication in both French and English. In this context the attention is directed towards two of these volumes: *Psychiatric power*, and *Abnormal*, originally given as lectures in 1973 – 75. These two volumes illuminates the much commented shift from archaeology to genealogy, as well as the reformulation of the foucauldian project as primarily an analysis

of power, and how this redirection is associated with a meta-reflection over the history of madness. For the historian of psychiatry, these latter texts hold a particular interest because they offer an analysis of nineteenth century psychiatry, an analysis that is all but missing in the *Histoire de la folie*, as it is the more central in the historiography of psychiatry.

By positioning the analysis of psychiatry within the more general foucauldian project of a history of power, it is argued, one can get a better understanding of Foucault's project as well as a new opening for an analytic history of psychiatry that departs from the established dichotomy between internalist and externalist historiographies.

1. Philippe Pinel (1745 – 1826); fransk lege som bestyrte sinnssykeavdelingene ved allmennhospitallene Bicêtre og Salpêtrière i Paris, hvor han gjennomførte en reform i behandlingen av sinnssyke. Senere professor i patologi i Paris. Ofte oppfattet som psykiatriens far i Frankrike. William Tuke (1732–1822); engelsk foreningsmann og filantrop, som initierte institusjonen *The Retreat* i York (åpnet i 1799), som ble vidt ansett som en mønsteranstalt for human behandling av sinnssyke.
2. "Histoire de la Folie: an unknown book by Michel Foucault" s. 19–42 i *Rewriting the history of madness. Studies in Foucault's Histoire de la folie*, (eds.) Arthur Still & Irving Velody, London/New York 1992. Først trykket i *History of the Human Sciences* 3.1 (1990):3–26. En forkortet utgave av *Histoire de la folie* ble oversatt til engelsk under tittelen *Madness and civilization*, London 1965. En engelsk oversettelse av den opprinnelige franske utgaven av boka kom først i 2005 (*History of madness*, Routledge). En tilsvarende fullstendig dansk oversettelse ble utgitt i 2003 (Det lille forlag). På norsk og svensk foreligger oversettelser av den forkortede utgaven (*Galskapens historie/Vansinnets historia*).
3. Didier Eribon, *Michel Foucault*, Stockholm 1991, Paris 1989.
4. Michel Foucault, *Sindssygdом og psykologi*, København 1971, Paris 1954.
5. For en Foucaultlesning som legger vekt på arven fra den franske epistemologien, se Paola de Cuzzani, *Å lese medisinen. Normalitet og patologi i den franske medisinfilosofi*, Oslo 2003.
6. Det er noe sprikende syn i kommentarlitteraturen om hvorvidt det er snakk om en teoretisk nyorientering eller ikke. F. Ewald og A. Fontana påpeker i forordet til *Le pouvoir psychiatrique* hvordan det genealogiske prosjektet erstattet det arkeologiske hos Foucault tidlig på 1970-tallet, d.v.s. i de første årene på *Collège de France (Le Pouvoir psychiatrique. Cours au Collège de France, 1973 – 1974)*, Paris 2001, s. IX). Jf. også Foucaults egen kommentar: "Det er på denne måten at den diskursive analysen av makten, i forhold til det jeg kaller arkeologi, skulle kunne være på et nivå – jeg liker ikke ordet 'grunnleggende' – men la oss si, som tillot å gripe den diskursive praksis nøyaktig i det punkt der den formes." (Foucault 2001, s.14).
7. Foucault 2001, s. 3 – 20.
8. Dette var åpne forelesninger; *Collège de France* holder ikke eksaminasjoner og utsteder ikke studiebevis.
9. Michel Foucault, *Résumé des cours 1970 – 1982*, Paris 1989. Foucault hadde allerede annonsert interessen for rettspsykiatrien i tildreldesforelesningen fra 1971. Michel Foucault, *Diskursens orden*, Oslo 1999, s. 34.
10. Michel Foucault (ed.), *Moi, Pierre Rivière, ayant égorgé ma mère, ma soeur et mon frère... Un cas de parricide au XIX siècle*, Paris 1973.
11. Michel Foucault, *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie*, Oslo 1975, Michel Foucault, *Seksualitetens historie. Bind 1. Viljen til viten*, Halden 1995.
12. Foucault 2001.
13. Gjennom den grundige utlegningen av eksemplet får Foucault fram hvordan den

- tradisjonelle lesningen av den moralske behandlingen som menneskelig og human behandlingsform er basert på en grundig misforståelse av hva som karakteriserte denne behandlingsmåten både slik den artet seg i praksis og slik dens utøvere forstod den. Dette siste er ikke minst viktig.
14. Foucault 2001. Det er interessant å merke seg at dette perspektivet også sprang ut av psykiatrien selv. Det var på 1930-tallet ikke et eksteralistisk perspektiv.
  15. Dette innebærer for det første at Foucault ikke selv så seg som en del av det antipsykiatriske prosjektet, som på dette tidspunktet, i motsetning til i 1961, var et vel artikulert prosjekt. Selv om han holdt distanse til antipsykiatrien, så ser det ut til at Foucault oppfattet dette som et beslektet prosjekt. Blant annet referer han til Thomas Szasz' analyse av Charcot og hysteriet.
  16. Situasjonen er senere gjenopplivet både på teaterscenen og på film (*The madness of King George III*).
  17. I tillegg er det kanskje også en fordel at historien med George og Willis er sann i en annen forstand enn den mye repeterte, men rent mytiske, situasjonen der Pinel satte de gale fri.
  18. Foucault 2001, s. 341-352. Foucaults fremste referanse her er J.E.D. Esquirol.
  19. Foucault 2001, s. 132.
  20. Jean-Martin Charcot (1825-1893), fransk neurolog, særlig berømt for sine studier av hysteriet ved den neurologiske klinikken han opprettet ved Salpêtrière i Paris.
  21. Foucault 2001, s. 341-352.
  22. Babinski, Joseph Jules François Félix (1857-1932); fransk neurolog, arbeidet som Charcots assistent på Salpêtrière. Etter Charcots død arbeidet Babinski særlig med å finne måter å skille psykogenetisk hysteri fra organiske nervedidelser.
  23. Den epistemologiske problematikken har forblitt en vesentlig forutsetning for Foucaults filosofi, i og med at det stadig er snakk om å undersøke hva som er mulig å tenke og si under et gitt regime (episteme/dispositiv).
  24. Dette er en begrepskonstruksjon som for så vidt også finner støtte i alminnelig språkbruk. *Savoir* og *pouvoir* kan i visse sammenhenger opptre som synonyme, de er ord som står hverandre mye nærmere enn de engelske og skandinaviske ekvivalentene 'kunnskap' og 'makt'. Dessuten er det muligens et poeng at disse ordene er både verb og substantiv.
  25. Jf. Paul Veyne, *Comment on écrit l'histoire suivie de Foucault révolutionne l'histoire*, Paris 1979, for en Foucaultlesning som fremhever betydningen av "praksis".
  26. Begrepsmotsetningen skisseres flere steder hos Foucault; mest eksplisitt er dette temaet skissert i en av forelesningene i *Le pouvoir psychiatrique* (Foucault 2001, s. 41-63.) Når termen introduseres i *Le Pouvoir psychiatrique*, 2. forelesning (14. nov. 1973), s. 23, er det muligens første gang det opptrer i denne meningen hos Foucault. De to maktformene diskuteres bl.a. av Goldstein i etterordet til 2001-utgaven av *Console and classify*. (Jan Goldstein, *Console and classify. The French psychiatric profession in the nineteenth century*, 2nd ed., Chicago & London 2001 (1987)). (afterword)). Se også Francois Ewald, "Norms, Discipline, and the Law," i *Representations* 30: Special issue: Law and the order of culture (1990).
  27. Det er verdt å merke seg hvordan begrepsmessige opposisjoner hos Foucault tar form av historiske eksempler. Eksempelene er konkrete historiske fenomener, ikke konstruerte illustrasjoner eller metaforer. De må antas å ha spilt en rolle i produksjonen av den begrepsmessige motsetningen. I *Galskapers historie* er slike eksempler gjerne hentet fra kunsthistorien, som narreskipet, men de kan også være sosialhistoriske eksempler, som allmennhospitalet. Eller de kan være en blanding, som Pinels "avlenkning" av de gale, i bokas siste kapittel, som er en historisk anekdote, som har blitt reproduert i form av et maleri. I forelesningene fra 1970-tallet karakteriserer Foucault noen slike eksempler, for eksempel Francis Willis' behandling av kong Georg III, som "scener" (definert som "un rituel, une stratégie, une bataille", s. 34). Selv om analysen i dette tilfellet er basert på et historisk kildemateriale (en tekst), så er det ikke denne teksten, så mye som den situasjonen (scenen) som den beskriver som analyseres. Og de analyseres nærmest som estetiske objekter. En slik analyse utelukker

- likevel på ingen måte en tradisjonell kildekritikk, noe som framgår av analysen av Pinel og "avlenkingen" i *Galskapens historie* (Michel Foucault, *Histoire de la folie à l'âge classique*, Paris 1961/1972, s. 576ff).
28. "Dispositiv" blir et viktig begrep hos den sene Foucault. Begrepet har av Espen Schaanning blitt oversatt til "anordning". (Foucault 1995 forord). Det blir av og til satt som en ekvivalent til begrepet "episteme", som stod sentralt i *Tingenes orden*. Men mens "episteme" ser ut til å referere til en kognitiv struktur, så refererer "dispositiv" til noe som eksisterer positivt i verden. Et "maktdispositiv" er ikke en tankefigur, men en ansamling av praksiser og teknikker – det er ikke noe som tenkes, men noe som gjøres. Begrepet kan også ses i sammenheng med begrepet "erfaring", som er sentralt i *Galskapens historie*. Dette begrepet, som viser en fenomenologisk påvirkning har blitt oppfattet problematisk både av Foucault og mange kommentatorer, fordi det ser ut til å forutsette et kollektivt subjekt (historien, kulturen), som *erfarer* sosiale fenomener etc. 'Erfaring', 'episteme' og 'dispositiv' kan slik kanskje oppfattes som ulike forsøk på å håndtere en og samme historiefaglige utfordring.
29. Dette poenget gir grunn til å spørre om det Foucault beskriver her virkelig er en form for makt, eller en måte å representere makten (en maktideologi). I *Seksualitetens historie* omtales retten som en *representasjonsmodell for makten*: "I flere århundrer nå har vi befunnet oss i en samfunnstype hvor det juridiske i stadig minskende grad kan fungere som kode for makten eller tjene som dens representasjonssystem." (Foucault 1995, s. 99.) Retten er altså et bilde for maktens framstilling av seg selv; et annet uttrykk som brukes er "den koden makten fremstiller seg selv ved hjelp av." Denne modellen har, ser det ut til at Foucault mener, vært mer adekvat tidligere enn den er i dag. Om den distinksjonen som presenteres her refererer til en forskjell som er reell, eller en forskjell i representasjon er ikke helt klart, men det ser ut som om den er reell. (Foucault 1995, s. 99.)
30. Foucault 1995, s. 101.
31. Foucault 2001, s. 42.
32. Foucault reiser et sted spørsmålsteget ved kronologien som skulle ligge bak dikotomien lov-disiplin, og svarer selv, at visst fantes disiplinære former for makt i samfunn som lå under suverenitetsmakten, og visst finnes suverenitetsmakt i vårt disiplinære samfunn. (Foucault 2001, s. 81.) Det er i denne sammenheng særlig familien som holdes fram som en celle av suverenitet (*cellule de souveraineté*) i vårt samfunn som er så dominert av disiplinmakten.
33. Foucault 1995, s. 157–58. Jf også Foucault 2001, s. 44. Her sies det tydelig at det er snakk om en historisk sekvensialitet: suverenitetsmakten gikk forut for disiplinmakten, at de lenge var sammenfiltret (*enchevêtré*) men at disiplinmakten på et gitt tidspunkt triumferte over suverenitetsmakten.
34. Den samme bevegelsen framtrer for øvrig i en analyse av familien: fra en suveren storfamilie til en disiplinær kjernefamilie (Foucault 2001).